

**ВПЛИВ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НА ФОРМУВАННЯ
ЖИТТЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ
ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ**

© Небитова І. А., 2018

<http://orcid.org/0000-0003-3593-9803>

<http://doi.org/10.5281/zenodo.2540190>

У статті розглянуто проблему впливу освітнього середовища на формування життєвої компетентності майбутніх учителів початкових класів. На основі напрацювань знаних дослідників визначено сутність понять «освітнє середовище» та «життєва компетентність». Проаналізовано погляди відомих науковців щодо феномену освітнього середовища. Зазначено структурні рівні освітнього середовища, що висвітлені у дослідженнях видатних учених. Визначено та узагальнено структурні компоненти освітнього середовища (соціально-контактний, інформаційний, соматичний, предметний, та ін.), що відображені у наукових здобутках вітчизняних дослідників. На основі аналізу наукових досліджень відомих психологів та педагогів проаналізовано процес формування життєвої компетентності майбутніх учителів початкових класів в освітньому середовищі. Проаналізовано життєву компетентність як цілісну систему, що має певну структуру (знання: науково-теоретичні, практичні; уміння і навички; життєтворчі здібності: аналітичні, прогностичні, поведінкові; життєвий досвід: індивідуальний, досвід інших людей; життєві досягнення) та виконує різноманітні функції (життєпізнання і самопізнання, життєвого самовизначення, самореалізації, організацій і вдосконалення життєдіяльності). Визначено вплив освітнього середовища на формування життєвої компетентності майбутніх учителів початкових класів. Доведено, що актуальність даного дослідження полягає в детальному вивченні освітнього середовища та визначенні його впливу на формування життєвої компетентності майбутніх учителів початкових класів, оскільки саме в освітньому середовищі процес формування життєвої компетентності майбутнього фахівця протікає більш успішно і стає рушійною силою у становленні майбутнього вчителя початкових класів, як професіонала для його подальшої професійної діяльності.

Ключові слова: майбутні учителі; початкові класи; життєва компетентність; освітнє середовище.

Небитова І. А. Влияние образовательной среды на формирование жизненной компетентности будущих учителей начальных классов

В статье рассмотрена проблема влияния образовательной среды на формирование жизненной компетентности будущих учителей начальных

классов. На основе наработок известных исследователей определена сущность понятий «образовательная среда» и «жизненная компетентность». Проанализированы взгляды известных ученых относительно феномена образовательной среды. Указано структурные уровни образовательной среды, которые освещены в исследованиях выдающихся ученых. Определены и обобщены структурные компоненты образовательной среды (социально-контактный, информационный, соматический, предметный и др.), которые отражены в научных достижениях отечественных исследователей. На основе анализа научных исследований известных психологов и педагогов проанализирован процесс формирования жизненной компетентности будущих учителей начальных классов в образовательной среде. Проанализировано жизненную компетентность как целостную систему, имеющую определенную структуру (знания: научно-теоретические, практические, умения и навыки; житнетворческие способности: аналитические, прогностические, поведенческие; жизненный опыт: индивидуальный опыт; опыт других людей; жизненные достижения) и выполняет разнообразные функции (жизнепознания и самопознания, жизненного самоопределения, самореализации, организации и совершенствования жизнедеятельности). Определено влияние образовательной среды на формирование жизненной компетентности будущих учителей начальных классов. Доказано, что актуальность данного исследования заключается в детальном изучении образовательной среды и определении его влияния на формирование жизненной компетентности будущих учителей начальных классов, поскольку именно в образовательной среде процесс формирования жизненной компетентности будущего специалиста протекает более успешно и становится движущей силой в становлении будущего учителя начальных классов, как профессионала для его дальнейшей профессиональной деятельности.

Ключевые слова: будущие учителя; начальные классы; жизненная компетентность; образовательная среда.

Nebytova I. A. The influence of the educational environment on the formation of the life competence of future primary school teachers

The article deals with the problem of the influence of the educational environment on the formation of the vital competence of future teachers of elementary school. Based on the work of well-known researchers, the essence of the concepts "educational environment" and "life competence" is determined. The views of well-known scholars on the phenomenon of the educational environment are analyzed. The structural levels of the educational environment highlighted in the researches of the outstanding scientists are indicated. The structural components of the educational environment (social-contact, informational, somatic, subject, etc.) are identified and summarized, which are reflected in the scientific achievements of domestic researchers. On the basis of the analysis of scientific researches of known psychologists and teachers, the process of forming the vital competence of future teachers of elementary school in the educational environment is analyzed. The vital

competency has been analyzed as a holistic system with a certain structure (knowledge: scientific theoretical, practical, skills and abilities, life-creating abilities: analytical, predictive, behavioral, life experience: individual, experience of other people, life achievements) and performs various functions (life-knowledge and self-knowledge, life self-determination, self-realization, organizations and life improvement). The influence of the educational environment on the formation of the vital competence of future teachers of elementary school is determined. It is proved that the relevance of this study is to study the educational environment in detail and determine its influence on the formation of the vital competence of future teachers of elementary school, since it is in the educational environment that the process of forming the vital competence of a future specialist proceeds more successfully and becomes a driving force in the formation of the future teacher of elementary school, as a professional for his further professional activities.

Key words: *future teachers; elementary classes; life competence; educational environment.*

Постановка проблеми. Сьогодні, коли відбувається процес модернізації вищої освіти України, особлива увага приділяється освітньому середовищу, як рушійній силі у формуванні особистості майбутніх учителів початкових класів. Сучасні тенденції розвитку освіти підвищують вимоги до професійної підготовки майбутніх учителів. Адже державі потрібні всебічно розвинені фахівці, рівень підготовки яких має задовольнити потреби суспільства. Фахівці, які здатні вчитися протягом життя, удосконалювати свої професійні знання, уміння і навички, що матимуть готовність до саморозвитку, самореалізації та самостійного прийняття морально-відповідальних рішень у своєму житті. Відтепер формування життєвої компетентності майбутніх учителів постає одним із основних завдань сучасної вищої освіти.

Отже, проблема впливу освітнього середовища на формування життєвої компетентності майбутніх учителів початкових класів є актуальною для сучасної педагогічної науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі впливу освітнього середовища на формування життєвої компетентності майбутніх учителів завжди приділялася певна увага науковцями. Наукові здобутки О. Артюхіної, Г. Корнетова і В. Ясвіна зосереджені на розкритті феномену освітнього середовища. Дослідження І. Баєвої і В. Рубцова стосуються психологічних засад освітнього середовища. У наукових працях Є. Климова, Г. Ковальова і С. Тарасова охарактеризовано структурні компоненти освітнього середовища.

Дослідження І. Єрмакова, Г. Несен, Л. Сохань та І. Ящук присвячені формуванню життєвої компетентності майбутніх учителів.

Аналіз наукових джерел свідчить, що проблема впливу освітнього середовища на формування життєвої компетентності майбутніх учителів саме початкової ланки освіти залишається недостатньо дослідженою, і тому потребує детального обґрунтування.

Мета і завдання статті. На основі аналізу наукової літератури розкрити суть поняття «життєва компетентність» майбутніх учителів початкових класів. Визначити вплив освітнього середовища на формування життєвої компетентності майбутніх учителів початкових класів. Узагальнити існуючі підходи до наукового розуміння досліджуваної проблеми на основі напрацювань вітчизняних учених.

Виклад основного матеріалу. В умовах реформування вищої освіти формується новий тип особистості майбутнього вчителя початкових класів, що передбачає принципово новий підхід щодо процесу формування життєвої компетентності в освітньому середовищі, який органічно пов'язує професійний і особистісний аспекти підготовки майбутніх фахівців.

Питання щодо впливу освітнього середовища на формування життєвої компетентності майбутнього вчителя неодноразово знаходили відображення у наукових доробках відомих психологів та педагогів. Так, педагогічний словник тлумачить поняття «освітнє середовище» як спеціально створену, відповідно до педагогічних цілей, систему організації життєдіяльності особистості, спрямовану на формування її ставлення до світу і людей [3, с. 142].

По-іншому підходить до визначення освітнього середовища науковець В. Ясвін. Він зазначає, що освітнє середовище – це система впливів та умов на формування особистості за заданим зразком, а також можливостей для її розвитку, які мають соціальне та просторово-предметне оточення [5, с. 14].

Як виховний простір, у якому здійснюється педагогічно організований розвиток особистості, освітнє середовище визначає дослідник Г. Корнетов [9, с. 23-32].

Найбільш повна характеристика освітнього середовища окреслена у наукових здобутках О. Артюхіної. Досліджуючи його як цілісну систему, науковець визначила освітнє середовище як динамічну цілісність, що інтегрує взаємодію просторових відносин архітектурного, матеріально-технічного,

соціокультурного, інформаційного, педагогічного середовищ; як сукупність побудованих за концентричним принципом компонентів: освітнє середовище кафедри, факультету, курсу, групи, середовище установи, в якій реалізується освітньо-виховний процес; як духовну спільність, що постає в міжсуб'єктній взаємодії і сприяє професійному зростанню майбутнього фахівця. [8, с. 59].

Психологи І. Баєва і В. Рубцов переконані, що освітнє середовище є психолого-педагогічною реальністю, яка містить спеціально організовані умови для формування особистості, а також можливості для розвитку, включені в соціальне й просторово-предметне оточення, психологічною сутністю якої є сукупність діяльнісно-комунікативних актів і стосунків учасників навчально-виховного процесу [10, с. 5–11].

Отже, узагальнюючи різні визначення науковців, можемо підкреслити, що освітнє середовище є багатофакторним і багатокомпонентним і передбачає розвиток особистості майбутніх учителів початкових класів і визначається сферою міжособистісної взаємодії й соціальних зв'язків, системою засобів комунікації й інформації, організованих педагогічних впливів і процесів, що відіграють освітню роль.

Аналіз наукових джерел свідчить про наявність різних підходів дослідників до визначення структурних компонентів освітнього середовища. Зазначимо, що зміст освітнього середовища реалізуються саме у його структурі. Так, у дослідженні Г. Ковальова виділено такі структурні компоненти освітнього середовища: середовище оточення; людські фактори; програма навчання [1, с. 67].

Науковець Є. Климов вважає компонентами освітнього середовища такі: соціально-контактний; інформаційний; соматичний; предметний [2, с. 129].

Дослідник С. Тарасов виділяє наступні компоненти освітнього середовища: просторово-семантичний; змістово-методичний; комунікаційно-організаційний [4, с. 47].

У наукових працях В. Ясвіна визначено такі структурні компоненти освітнього середовища: соціальний; просторово-предметний; психодидактичний [5, с. 251].

Проаналізувавши та узагальнивши структурні компоненти, запропоновані дослідниками, можемо сказати, що освітнє середовище виступає центральним компонентом у сфері вищої освіти, центрує в собі її цілі, зміст, і організацію,

визначає вектор і склад здібностей і якостей майбутніх учителів початкових класів, становлення яких відбувається під час професійної підготовки в закладі вищої освіти.

Ступінь впливу освітнього середовища на професійну підготовку і формування у майбутніх учителів початкових класів життєвої компетентності певною мірою визначається системою їхніх ставлень до цього середовища.

Науковці І. Єрмаков, Г. Несен, Л. Сохань та І. Ящук одними з перших почали досліджувати явище життєвої компетентності майбутніх педагогів. Учені І. Єрмаков та Л. Сохань розглядали життєву компетентність як складне утворення, яке «вбирає в себе» знання, уміння та навички, життєвий досвід та життєві досягнення особистості [7, с. 6].

Науковець І. Ящук, трактує поняття «життєвої компетентності» як знання, вміння, життєвий досвід особистості, необхідний їй для розв'язання життєвих завдань і продуктивного здійснення життя [6, с. 3].

Дослідники І. Єрмаков, Г. Несен і Л. Сохань, визначають життєву компетентність як знання, вміння, життєвий досвід особистості, її життєтворчі здатності, необхідні для розв'язання життєвих завдань і продуктивного здійснення життя як індивідуального життєвого проекту; які передбачають свідоме і відповідальне ставлення до виконання особистістю її життєвих і соціальних ролей»; «необхідну психологічну умову повноти самореалізації особистості і досягнення нею вершин свого самоздійснення [7, с. 9–11].

Проаналізувавши різні трактування поняття «життєва компетентність», можемо сказати, що це здатність особистості майбутнього вчителя початкових класів, яка забезпечує її продуктивне життєве самовизначення і самореалізацію через ефективне розв'язання життєвих проблем.

Вивчення наукових доробок учених, зокрема Л. Сохань доводить, що життєва компетентність є цілісною системою, яка має певну структуру. Дослідник виділяє такі структурні компоненти життєвої компетентності:

- знання: науково-теоретичні (про світ, закони життя, про себе); практичні (життєва мудрість, знання норм поведінки);
- уміння і навички: практичне застосування знань; норм поведінки;
- життєтворчі здібності: аналітичні; прогностичні; поведінкові;
- життєвий досвід: індивідуальний (усвідомлений, неусвідомлений); досвід інших людей (творче використання, наслідування);

- життєві досягнення: особисте щастя; соціальний статус; самореалізація [7, с. 20].

Як свідчить проведене дослідження, життєва компетентність виконує важливі функції:

- життєпізнання і самопізнання;
- життєвого самовизначення;
- самореалізації;
- організацій і вдосконалення життєдіяльності [7, с. 31].

Опираючись на вищезазначене можемо сказати, що освітнє середовище забезпечує оптимальні умови формування життєвої компетентності майбутніх учителів початкових класів через самовизначення власного життєвого шляху, життєвих цілей, завдань, конкретних шляхів і засобів їх досягнення.

Висновки. Формування життєвої компетентності майбутніх учителів початкових класів є складним і багатогранним процесом, що реалізується в освітньому середовищі з урахуванням загальних закономірностей розвитку вищої педагогічної освіти в Україні. Адже саме освітнє середовище забезпечує успішне формування життєвої компетентності майбутніх учителів початкових класів, що виявляється у ціннісному сприйнятті нових знань, спроможності вирішувати соціальні проблеми, здатності до самореалізації та комунікації, життєтворчості та самовдосконалення у подальшій педагогічній діяльності.

Важливими для подальшого розгляду вважаємо проблеми, що пов'язані з обґрунтуванням педагогічних умов професійного зростання майбутніх учителів початкових класів у процесі педагогічної практики.

Література

1. Ковалев Г. А. Психическое развитие ребёнка и жизненная среда. М.: Педагогика, 1993. 130 с.
2. Климов Е. А. Психология: воспитание, обучение : учеб. пособие для вузов. Москва : Юнити –ДАНА, 2000. 367 с;
3. Коджаспирова Г. М. Педагогический словарь: для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений. М.: Изд. центр «Академия», 2001. 176 с.
4. Тарасов С. В. Школьник в современной образовательной среде. СПб: Образование-Культура, 2001. 151 с.
5. Ясвин В. А. Образовательная среда: от моделирования к проектированию. Москва: Смысл, 2001. 365 с.

6. Ящук І. П. Формування життєвої компетентності старшокласників загальноосвітніх шкіл України: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07. К., 2001. 165 с.

7. Сохань Л. В., Єрмакова І. Г., Несен Г. М. Життєва компетентність особистості: наук.-метод. посібник. К.: Богдана, 2003. 520 с.

8. Артюхина А.И. Образовательная среда высшего учебного заведения как педагогический феномен: монография. Волгоград: Изд-во ВолГМУ, 2006. 237 с.

9. Корнетов Г. Б. Педагогическая среда: потенциал и проектирование. *Школьные технологии*. 2006. №3. С. 23–32.

10. Рубцов В. В. Психологическая безопасность образовательной среды как условие психосоциального благополучия школьника. *Безопасность образовательной среды*. 2008. Ч. 1. С. 5-11.

References

1. Kovalev G. A. *Psichicheskoe rozvitie rebyonka i zhiznennaya sreda*. М.: Pedagogika, 1993. 130 s.

2. Klimov E. A. *Psihologiya: vospitanie, obuchenie : ucheb. posobie dlya vuzov*. М. : Yuniti–DANA, 2000. 367 s;

3. Kodzhaspirova G.M. *Pedagogicheskiy slovar: dlya stud. vyissh. i sred. ped. ucheb. zavedeniy*. М.: Izd. tsentr «Akademiya», 2001. 176 s.

4. Tarasov S.V. *Shkolnik v sovremennoy obrazovatelnoy srede*. SPb: Obrazovanie-Kultura, 2001. 151 s.

5. Yasvin V.A. *Obrazovatel'naya sreda: ot modelirovaniya k proektirovaniyu*. М.: Smyisl, 2001. 365 s.

6. Iashchuk I. P. Formuvannia zhyttievoi kompetentnosti starshoklasnykiv zahalnoosvitnikh shkil Ukrainy: dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.07. К., 2001. 165 с.

7. Sokhan L. V., Yermakova I. H., Nesen H. M. Zhyttieva kompetentnist osobystosti: nauk.-metod. posibnyk. К.: Bohdana, 2003. 520 с.

8. Artyuhina A.I. *Obrazovatel'naya sreda vyisshego uchebnogo zavedeniya kak pedagogicheskiy fenomen: monografiya*. Volgograd: Izd-vo VolGMU, 2006. 237 s.

9. Kornetov G.B. *Pedagogicheskaya sreda: potentsial i proektirovanie*. *Shkolnyie tehnologii*. 2006. №3. S. 23–32.

10. Rubtsov V. V. *Psihologicheskaya bezopasnost obrazovatelnoy sredyi kak uslovie psihosotsialnogo blagopoluchiya shkolnika*. *Bezopasnost obrazovatelnoy sredyi*. 2008. Ch. 1. S. 5-11.